

ЗАШТО ЈЕ ПРЕ ОСАМДЕСЕТ ГОДИНА ОСНОВАНА СТОМАТОЛОШКА СЕКЦИЈА СРПСКОГ ЛЕКАРСКОГ ДРУШТВА?

Брана Димитријевић

Према оснивању специјалистичких секција унутар Српског лекарског друштва, дуго је постојао отпор. Сматрало се да је медицина јединствена наука, професија и вештина и да је не треба цепати и омеђавати, упркос супротних мишљења која су дуго остајала у мањини. Један од првих покушаја да се оснује посебна секција, потекла је од др Војислава Субботића, још пре Балканских ослободилачких ратова. Субботић је, наиме, предлагао да се оснује секција за хирургију. Његова аргументација данас нам је много ближа, него у доба када ју је изложио. Број приказа из хирургије, пише академик Чоловић, у то доба убрзано је растао па су *зайисници са сасїанака Срїског лекарског друшїтва врло честїо били веома слични зайисницима са сасїанака каквог хируршког (а не оїшїте лекарског) друшїтва*. Осим тога, хирургија је постајала мајка, огњиште многих других специјалности: гинекологије и акушерства, офталмологије, оториноларингологије и тако даље, што је био још један аргумент у прилог њених посебности, али опет с данашње тачке гледишта. У оно доба страховало се баш од онога чему смо ми данас и учесници и сведоци: да ће се временом сва стручна па и друштвена збивања пренети само и само на секције, које ће се временом све више удаљавати једна од друге.

Отуда су у међуратном периоду (1918–1941) основане свега четири секције: Фтизиолошка, Педијатријска, Дерматовенеролошка и Стоматолошка, али тек пошто су на Годишњем скупу 22. новембра 1919. изменама и допунама „Правила Српског лекарског друштва“ створени статутарни услови за њихово формирање. Ову могућност први су искористили тадашњи доктори опште медицине, специјалисти за болести уста и зуба основавши 1933. године Стоматолошку секцију.

Њено оснивање било је, међутим, покренуто у првом реду мотивима опстанка и афирмисања, једне у то доба једва признате дисциплине, за коју се чак сумњало да припада медицини.

Откуда то?

Оцем модерног зубног лекарства сматра се Пјер Фошар (*Pierre Fauchard*, 1678–1761) који је својом књигом „Зубни хирург“ (1728) указао да зубна хирургија није пуко вађење зуба, већ да је она и исцелитељска и обновитељска, дакле, самосвојна. Хирургија, подсетимо, у то доба још *није* припадала медицини. Ова назовимо је нова грана *зубна хирургија* је, и пре и после Фошара интензивно тражила и налазила везе са многим занатима, што беше природно, с обзиром на њено коришћење најразличитијих помоћних и градивних материјала. Стога ће током читавог XIX века стоматологија, на пример, у Француској изучавати и као занат.

Кажемо „и као занат“ будући да је прва зубарска школа основана у Балтимору, у САД, већ 1846. године али из правних разлога. Била је то одбрамбена друштвена реакција на поприлично хаотично стање у Новом Свету. Током XVIII века колонисте је морио зубни квар. По сведочењима путописаца беше тада реткост срести двадесетогодишњу девојку која не би била већ безуба. Тадашња раширеност каријеса довођена је у везу с туберкулозом, која је косила немилице. А како је уз зубни квар ишла и зубобоља потреба за спретним зубовађама, берберима хирурзима из Европе беше жестока. Ови су, истина, стизали али измешани са десетинама варалица и шарлатана, које су са ове стране Атлантика називани „зуболомцима“. Упоредо, у градовима на Источној обали „оправкама зуба“ и „намештањима протеза“ бавили су се, повремено, златари, резбари слоноваче, сајџије. За сачуване примерке протеза од слоноваче из тог доба свако би се закleo да су – етрурске! Отац Сједињених Америчких Држава, Џорџ Вашингтон, примера ради, који је обезубио у својој двадесетој години, носио је протезе начињене од пет најразличитијих материјала, не рачунајући жице и федере.

Речју, ко је за сав тај посао квалификован а ко није, није се знало све до оснивања поменутих школе. Од тада би доктор зубне хирургије добијао диплому, а потом дозволу за рад, чије је издавање убрзо на себе преузело, посебно удружење зубара; што ће остати и дан дањи. Назив ове нове професије скован је по Фошаровој синтагми – зубна хирургија. Њени припадници били су *докџори зубне хирургије* (DDS). Оно доктор указивало је на моралне норме, којих се зубни хирурзи морају држати. Али упркос поменутој титули према медицини беше ископан дубок ров, у корист зубно хируршке вештине. Реч стоматологија, која ће се тек касније појавити у Европи, ни до данас се није укоренила у САД. Тамо је на лествици друштвеног угледа зубна хирургија и данас *исјод* медицине. Тако

амерички писац Апдајк у свом својевремено много читаном роману „Парови“ један од својих ликова формира баш по том моделу. Доктор зубне хирургије који све време пати што није успео да постане доктор медицине. А није постао јер није прошао на строгом пријемном испиту. Ко преостане, а жели „бели мантил“ тај уписује – зубну хирургију. Тако Апдајк.

Модел америчких зубарских школа убрзо ће се раширити и по Европи. Тако ће у Паризу већ 1857. године бити основана *Ecole Dentaire*, иако ће у Француској све до под крај XIX века бити признано и већ уходано занатско образовање.

Технолошку револуцију у зубном лекарству изазваће увођење ножне машине – 1871. године у САД – која ће са задивљујућом постојаношћу одолевати конкуренцији електричних све до 1938. године; када ће електричне, напослетку, успети да постигну нешто већи број обртаја у минути. Увођење ножне машине није било просто убрзавање до тад познатих радњи него подстицај за проналажење нових; што је изискивало нове технологије и материјале. Припремање (препарација) зуба за стављање златне крунице било је пре тога неизводљиво због обимности стругања тврдог зубног ткива; сада је то могла машина. Профитабилност стоматологије нагло је скочила. Њен развој покретао је нове гране индустрије.

На то указује и др Атанасије Пуљо у својој књизи „Нега зуба“ (1923) „Људски зуби су још у њочешку друге половине XIX столећа доста уједно употребљавани...“ уграђивањем у протезе. „Мало њо мало сасвим су напуштени, јер се увидело да су камени (тачније керамички зуби) много практичнији, бољи и чистији... Осим тога изражња за већтачким зубима постала је толико велика, да се са људским зубима (више) није могла подмириши.“

Победа Пастерове науке, која је на велика врата у свет медицине увела хирургију, није, међутим, са собом повукла и зубно лекарство. А да прича буде замршенија *ејџар* „за успављивање“ први пут је с успехом употребљен да би се постигло безболно вађење зуба!

Један од најбољих примера тадашњих лутања је професионална биографија Француза, Клода Мартена, који је зубарство изучио најпре као занат, да би потом, о своме руву и круву, завршио у Паризу и Медицински факултет. Осим приватне праксе, Мартен је сарађивао и у лионској болници са тада најистакнутијим хирурзима израђујући протезе које су надокнађивале велике губитке ткива после операција тумора лица и вилица. Биле су то направе које су се стављале у своја лежишта док је оперисани још на столу, преко ране. Упркос ванредним резултатима његове иновације нису налази-

ле на једнодушно одобравање тадашње стручне јавности. Хирурзима се чинило неприхватљивим да зубно лекарство и хирургија могу да сарађују. Мартен је оптуживан да његове протезе не поштују правила асепсе и антисепсе, и да убрзавају појаву рецидива. Али, Мартен је могао да се брани и одбрани, не само резултатима свога рада, већ и стога што је био доктор опште медицине.

Крајем XIX и почетком XX века стоматологија још схватана као мирнодопски луксуз, што огледа се и у чињеници да није ни постојала у видокрузима војних санитета. (Упркос чињеници, на који скреће пажњу др Александар Недок, да су у Аустрији наредбом Марије Терезије – још у XVIII веку – одређена два војна ранара, патрона или магистра хирургије, како су се словили у то доба, за рад искључиво на болестима зуба. Они су, међутим, припадали целој војсци, а не формацијски овој или оној њеној јединици које су обилазили по утврђеном редоследу, и махом – вадили зубе.) Американци су, међутим, тај пропуст исправили али тек после свог грађанског рата, увођењем зубних лекара у своје јединице и формацијски; али је доцније светом славни Британски санитетски корпус од почетка Великог рата (1914) па све до половине 1915. године био без и једног зубног лекара! Ипак, и америчка ратна искуства још увек су се кретала у оквирима неопходног присуства спретних зубовађа. Ратни напори, а особито дуги маршеви, постицали би притајена жаришта. Јављали су се отоци и зубобоља...

Конгрес Савезничких зубара одржан, под високим покровитељством савезничких министарстава војске и морнарице, у Паризу, новембра 1916. године потврдио је да није само о зубобољи реч, већ да је хирургија лица и вилица без зубарства – једва могућа. Што је на најбољи начин потврђивало „пророчанства“ др Атанасија Пуље изговорена у сали Српског лекарског друштва у Београду, фебруара 1914. године, поводом костолома вилица у српско-турском и српско-бугарском рату, да у збрињавању тих повреда хирург и зубни лекар треба да раде заједно, и да „...и најтежи случајеви виличних костолома сīадају на зубног лекара.“

Што се Србије тиче спас од зубобоље („Ни мање кости, ни већег бола“ записао је, на маргини једног рукописа један српски калуђер.) од давнина су нудиле две варијанте: фармаколошка и хируршка. Прва оличена у употреби трава и минерала, уз нешто бајања, друга у вађењу оболелог зуба.

У Србији је и за време и по ослобађању од турског ропства вађење зуба, спадало у сеоске занате, који се обављају као узгредан посао у односу на главни – земљорадњу или сточарство. Свако село

имало је свог зубовађу, који би слично терзији, качару или дунђеру, радио тај занат не код своје куће већ *код онога коме ради*. Била је то „хируршка варијанта“ док је „фармаколошка“ обухватала примену љуте ракије, кађење буником, стављање зрнаца тамјана у шупљину оболелог зуба, итд. Нешто срећнијима, зуби би сами испадали „од старости“. Било како било, знало се да по зарастању ране треба још неко време сачекати да десни отврдну, да би се њима могло жвакати. И жвакало се отврдлим деснима, не само у Србији. Тако, у свом аутобиографском роману „Покретни празник“ амерички писац, и нобеловац, Ернест Хемингвеј, описује сусрет у Француској, после Великог рата, с једним гутачем ватре, који је савијао металне новчиће својим безубим вилицама за награду, идући од кафане до кафане. Хемингвеј се сажали, позва га за сто, почасті вечером, а овај му се јадао, говорећи како му савијање металних новчића безубим вилицама – ипак – причињава бол.

По варошима је у Србији вађење зуба спадало у берберски занат. Према Драгиши Лапчевићу (књига *Пословице из Моравица*, Београд, 1925, стр. 24.) крајем XIX века бербери су у српским паланкама имали врло мало посла; једном недељно бријали су и шишали мештане, трговце и занатлије. Осталих дана имали су посла само ако *би некога заболио зуб да му се извади*, или ако би коме болеснику било потребно пуштати пијавице.

У својим мемоарима *Србија, њен развој и најредак у санићењу са најоменама о целокујном сћању на Оријенту*, штампаним у Темишвару 1876. године, на немачком језику, др Емерих Линденмајер наводи да је 1870. године у Србији у државној служби радило 93 лекара, хирурга и ветеринара, а у слободној (приватној пракси) али само у Београду 25 лекара и један зубар. Тај зубар био је пустоловни Илија Ранимир, који ће 1872. године бити један од оснивача Српског лекарског друштва.

Сачуван је, међутим, документ од 16. априла 1863. године у коме извесни Марко Кон „зубни лекар из Беча моли Управитељство (Београда) да му *као и до сада* када је долазио дозволи упражњавање зубнолекарске вештине.“ На то је донето решење „да се дозволи прошитељу да може *художество зубнолекарско* у вароши Београду док се буде овде бавио, слободно упражњавати“. Исто одобрење дато је и Морицу Коену, али се обојица, по свој прилици, у Србији нису дуже задржали.

На основу Регистра Министарства унутрашњих дела Краљевине Србије – јер је то Министарство издавало дозволе за рад и у зубарству – почетком XX века у Србији су, посебно у Београду,

отваране зубарске ординације и зуботехничке лабораторије у изненађујућој мери, од стране српских али још више од стране страних поданика. Прва дозвола (1902) гласила је на В. Видмеја, зубара из Швајцарске. Ту је и Пољак, др Станишевски (1905), зубарка Тода Ерхејлова Гелетриди, из Одесе (1906), итд. Од 1901 до 1911. године 27 лица, од чега 25 у Београду, добило је поменуте дозволе. Речи „ординација“ и „лабораторија“ нису коришћене, већ „пракса“, „салон“, „зубно технички завод“, „зубно лекарски технички атеље“; из чега се може закључити да је јавности зубно лекарство приказивано баш као *художество* (уметност), као козметика. Улепшати се, продужити младост... Надокнадом зуба, бавили су се, међутим, не само овлашћени зубари и зубни лекари, него и неовлашћени зубни техничари, од којих су се неки представљали као – доктори. Тадашњем Министарству унутрашњих дела служи на част што је такве самозванце, а на основу пријаве грађана, гонило и кажњавало.

Почетком прошлога века у Србији се први пут појављују и лекари опште медицине специјалисти зубног лекарства. Али треба имати у виду како су се на ондашњем Бечком Универзитету, стицале такве специјализације. Били су то интензивни курсеви за студенте медицине, обично током школских ферија, у трајању од шест недеља. Полагао би се испит, добијала диплома, па на основу ње дозвола за рад. Међу првим докторима опште медицине специјалистима зубног лекарства је др Милош Ђ. Поповић, касније веома истакнути јавни радник. Он је и писац првих књига на српском језику о стоматологији: „Уста и зуби“ (са сликама) (1904); „О вештачким зубима“ (са сликама) (1906). Ту су и два Петровића, који међутим, нису род: др Милан и др Миливоје. Овај други је потомак Хајдук Вељка, заправо унук Хајдук Вељковог брата. Обојица су били и специјалисти зубног лекарства. Но, касније ће се др Милан Петровић сасвим окренути – педијатрији.

Потоњи ће нам, пре тога, (1925) оставити ово сведочанство. „О зубима се у нашој војсци слабо водило рачуна. Једино је било унето у Правила за ослобађање обвезника да је стално неспособан онај коме недостају 14 зуба.“ Тек 1904. године оснивају се две зубне станице једна при Општој војној болници у Београду, друга 1909. при Моравској Сталној Војној болници у Нишу. Обе заслугом др Милоша Поповића. „Ове зубне станице радиле само оперативно али не и технички... само су вађени и пломбирани зуби али нису израђиване протезе. Од војних лекара неки су се бавили и зубарством, али их укупно није било више од 4.“ И „При реорганизацији наше војске на Крфу и Солуну (1916) опет се на зубе није мислило, мада смо могли видети да наши савезници, Британци, имају у свакој

општој војној болници и зубно одељење... Французи су имали две веће зубно лекарске формације и неколико мањих.“ „Хигијена уста не постоји код нашег народа. Ни интелигенција, ни варошки свет не обраћа довољно пажње на зубе. Алвеоларна пиореја“ – стари Фошаров назив за пропадање потпорног зубног апарата, превођен као *разгнојавање зубних чашица* – „је општа болест, а алвеоларни апсцеси свакодневна појава... Већи део официра а сигурно до 90% од војника имају алвеоларну пиореју.“ „Они који су са рђавим зубима ушли у рат имали су читаве руине у устима... Младићи од 18–30 година били су са половином природних зуба, од којих је сваки искварен. А јадни трећепозивци! Колики је број био без и једног зуба.“

Оснивањем зубне станице у Водени 1917. године, која ће за нешто мање од две године постојања збринети преко 18.000 српских бораца, у српској војсци је први пут уведена израда и протетичких радова.

Оваква зачуђујућа равнодушност готово свих слојева српског друштва, према сопственим зубима, стоји у оштрој супротности са оним што је у самом српском језику у многобројним изрекама, баш о зубима сачувано. Зуби су ту симбол младости, моћи, лепоте, здравља... Али, у оно доба алтернативе није било. Отуда се, у народу, развила и нека врста омаловажавања, јер би до губитака зуба кад тад морало да дође.

И стручњака је било застрашујуће мало. Уз то су, и до Србије допирали одједи рата који је пламсао између свршених полазника зубарских школа по узору на америчке, и доктора опште медицине специјалиста зубног лекарства. Потоњи су оштро упозоравали да осим художества (естетике) постоји и функција, да постоје и јатрогене штете, да се стоматологија мора покоравати правилима Пастерове науке, асепси, антисепси; да извесне болести испољавају своје знаке и у усној дупљи, и тако даље, и тако даље. Све се то још заплитало различитим називима поводом, у основи, једне те исте делатности: зубарство, стоматологија, одонтостоматологија, зубна хирургија, зубно лекарство... Створене су и две међународне федерације, од којих је она првобитно зубарска (Federation Dentaire International) или FDI „преживела“, али данас сасвим припада докторима стоматологије.

Одјеке ове жестоке борбе наилазимо и у књизи др Атанасија Пуље „Нега зуба“. Зуби омогућавају правилно варење, пише Пуљо, па тако дуг и срећан живот. Што је, у основи, супротстављање схватању зубног лекарства искључиво као – художества. Мада у својој књизи др Атанасије Пуље не запоставља ни културотворност

стоматологије. Тако, он још у уводу пише: „*Коме се није десило да се, разговарајући са каквим рођаком, пријатељем или познаником, који има запуштене зубе, није помало повлачио и одмицао, како не би морао да удише – да се благо изразим – неугодни задах, који из њакових уста куља.*“ „*Са негом зуба треба већ у раном детињству отпочети.*“ Уверава нас Пуљо мелодичним Змајевим језиком. Чист зуб не подлеже квари. Неопходни су четкица за зубе и конач. Али је важно знати како се зуби чисте и једним и другим, па следе подробна објашњења поткрепљена фотографијама. И млечњаци су важни. Не само да „*храну ситне и доводе је у облик згодан варењу*“ већ „*служе сигналним зубима као указивач куда треба да робију и које место да заузму*“. Али, постоје и упозорења: „*Никада не треба намештајати вештачке вилице преко шкрбавог, кварног, неуређеног корења, јер је то највећа грљавишина.*“ И – морална.

Исте године када је „Нега зуба“ угледала светлост дана, мада ни у каквој вези с њом, др Атанасије Пуљо бива постављен указом Њ. В. Краља, за Шефа Поликлинике за болести уста и зуба Опште државне болнице у Београду, која ће 1930. године, његовим залагањем променити назив у *Стоматолошка*. Почело је предстварање Стоматолошког факултета Универзитета у Београду, који ће бити основан 1948. године, као први те врсте на Балкану. И сама Поликлиника била је једна од ређих установа те врсте тада у Европи. У њој су се доктори опште медицине обучавали у зубарству. Специјализација је трајала две године. О самом испиту сачувано је сведочанство проф. др Радомира Ђорђевића. Кандидат је на практичном испиту био дужан да начини златну круницу (навлаку) пацијенту, о свом трошку (укључујући и набавку злата), радећи при томе и део који припада лекару и део који припада зубном техничару, дакле све „од почетка до краја“.

Да је Пуљо, видимо, снажно заступао европске ставове тадашњих лекара опште медицине који су с потцењивањем гледали на америчке зубарске школе, и њихове европске посестрима, види и по томе да је од свог блиског сарадника, касније првог декана Стоматолошког факултета др Љубомира Ђоковића захтевао да овај заврши и Медицински факултет. Ђоковић је, наиме, као стипендиста владе стекао диплому америчке зубарске школе, али је Пуљо то сматрао недовољним.

Прихвативши место Шефа Поликлинике за болести уста и зуба Опште државне болнице у Београду и дужност образовања будућих специјалиста зубног лекарства од доктора опште медицине, Пуљо је схватао да је то тек први корак у добром правцу, али да треба, ако не

спречити, а оно барем контролисати преображавање зубних техничара у зубаре. Јер би после шегртовања и полагања мајсторског испита, мајстор зубни техничар, могао да после 15 година праксе полаже за зубара, и да потом пређе на рад с пацијентима, уз такорећи минимална ограничења у тој делатности а у односу на доктора опште медицине специјалисту зубног лекарства. Сачуван је документ у коме министарство Трговине и Индустије Краљевине Југославије, 1930, уз сагласност Министарства Социјалне политике и Народног здравља, именује испитну комисију за полагање мајсторског зубно техничког испита, од три члана: зубног лекара, доктора опште медицине, специјалисте, као председника, мајстора зубног техничара и правника комерцијалне струке, јер „...жели споразумно уређење овог питања између санитарних и обртних власти“. Тиме је зубно техничка делатност сврстана у санитарске делатности, и поравнат је пут будућој Зубно техничкој школи, која ће бити основана у Београду, 1947. године.

Несумњиво, др Атанасије Пуљо за српску стоматологију представља исто што и Гогољ за сву потоњу руску књижевност. Јер се, уз све до сад побројане његове активности наставља и његова борба за углед стоматологије у истој оној сали Српског лекарског друштва где га још памте по „Костоломима...“. Нижу се његова предавања с темама која су од интереса за све лекаре. Али и то постаје недовољно и споро, у погледу крајњег циља, јер на Медицинском факултету у Београду још не постоји предмет патологија уста и зуба. Предрасуде о зубарству још нису развејане међу лекарима. Стога је пут ка остварењу и тог циља водио преко оснивања Стоматолошке секције Српског лекарског друштва. Докторке Вера Гавриловић и Даница Заграђанин (1984) с правом указују на неколико важних а олакшавајућих момената, који ће то и убрзати: на оснивање Југословенског стоматолошког друштва у Београду, на оснивање Савеза стоматолошких друштава Југославије (1932), и на појаву те исте 1932. године *Гласника зубно лекарске стpуке у Југославији* чији су оснивачи били Миливоје Петровић и Владимир Кујунџић. А већ наредних година биће одржани први конгреси стоматолога Југославије, у Цриквеници (1933), на Бледу (1934), у Београду (1935). Тако ће 1933. године на иницијативу претежно београдских лекара бити основана Стоматолошка секција Српског лекарског друштва, док ће 1936. године на Медицински факултет у Београду бити уведен једносеместрални предмет *Одонтопатомаиологија*, а за њеног првог наставника изабран др Атанасије Пуљо. Тиме је зубно лекарство неопозиво закорачило у свет медицине, где му је још изодавна било место. Уз то је отворен

пут за оснивање Стоматолошког факултета 1948. године у Београду, првог на Балкану.

Ето зашто је Стоматолошка секција Српског лекарског друштва МОРАЛА бити основана.

Литература:

1. Чоловић Р.: Зашто је Хирушка секција Српског лекарског друштва основана са закашњењем од најмање 27 година? – Други соколски зборник, Српско лекарско друштво, Београд, 2013. стр. 275 – 284.
2. Димитријевић Б.: Стоматологија и култура – Нова Европа, Београд 2002.
3. Димитријевић Б. Једна од првих максилофацијалних операција у Србији и загонетан случај једног од оснивача српског лекарског друштва „зубног лекара“ Илије Ранимира – *Medicus*, Год. III, Бр. 40, Београд, 2010; такође www.rastko.net/medicina
4. Димитријевић Б., Недок А.: Прилог историји зубног лекарства у Србији – www.rastko.net/medicina
5. Димитријевић Б., Поповић-Филиповић С.: Зубар у Македонији – www.rastko.net/medicina
6. Димитријевић Б.: Муке с називима: случај Миодрага Б. Стевановића, дентисте – Прилог историји зубног лекарства, према документу А. С.: М. М. З., досијеа службеника. Ф. 159; Р. 22. – www.rastko.net/medicina
7. Димитријевић Б.: Неисцрпиви др Милош Ђ. Поповић – Књижевни лист: бр. 25, септембар 2004. Год. III.; такође www.rastko.net/medicina
8. Димитријевић Б.: Поглед у историју протеза лица – www.rastko.net/medicina
9. Гавриловић В., Заграђанин Д.: Педесет година Стоматолошке секције СЛД – Лекар, СЛД, Београд, септембар 1984, Год. XIX.